Konsekwencjalizm a deontologia

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Schemat
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Skorupki z wydrapanym imieniem Temistoklesa pozostałe po głosowaniu „skorupkowym” (w którym głosowanie dokonywało się za pomocą ostraków – skorup), sądzącym go za dążenie do tyranii.
Źródło: Janmad, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Jak oceniać ludzkie czyny? Na podstawie ich skutków czy zgodności z etyczną normą? Czy można usprawiedliwić, a nawet uzasadnić czyny uznawane za nieetyczne, ale podjęte ze względu na czyjeś dobro? A jeśli tak – jakie dobra mogą stanowić kryterium w ocenie moralnej skutków ludzkiego działania? To odwieczny spór między tymi systemami etycznymi, które nakazują postępować zgodnie z moralną normą, a tymi, które rozważają przede wszystkim realne skutki działań. Pierwszą manifestacją tego zróżnicowanego podejścia do etycznej oceny ludzkiego działania była dyskusja między starożytnymi szkołami: epikurejską i stoicką, powstałymi w III w. p.n.e.

Twoje cele

- Objaśnisz konsekwencjalistyczne rozumienie oceny ludzkich działań.
- Wyjaśnisz pojęcia deontologii i deontologizmu.
- Omówisz różnice pomiędzy konsekwencjalizmem a deontologizmem.
- Podejmiesz próby rozstrzygnięcia problemów etycznych z użyciem argumentów konsekwencjalizmu i deontologizmu.

Przeczytaj

Konsekwencjalizm

Termin „konsekwencjalizm" (z łac. *consecutio* – skutek, efekt, następstwo) powstał w drugiej połowie XX w., ale oznacza to, co w etyce charakteryzowano wcześniej jako poglądy teleologiczne (gr. *telos* – 'cel'), tj. celowościowe. W określeniu normy (powinności) etycznej biorą one pod uwagę przede wszystkim kwestię celów działania – w znaczeniu jego następstw – a wartość etyczną intencji i czynów przypisują ich skutkom. Same czyny nie posiadają wartości, jest ona zależna jedynie od ich skutków. Konsekwencjalizm obejmuje zatem wszystkie te doktryny etyczne, które uznają za etycznie wartościowe takie intencje i czyny, których następstwa (nawet tylko oczekiwane) przysparzają jakichś dóbr. Wartość etyczna czynu zależy więc od wielkości dobra powstałego w następstwie określonego czynu (lub powstrzymania się od niego). Dobra rozumiane są tu już nie w sensie etycznym, ale jako egzystencjalne, subiektywne korzyści, w szczególności – szczęście (dobrostan) ludzi, a co najmniej – przyjemność czy zadowolenie. W ujęciu konsekwencjalistycznym działania (lub powstrzymanie się od nich) są równej wartości etycznej, jeśli przynoszą te same skutki.

Przykładem etyki konsekwencjalistycznej jest epikureizm (patrz: *Epikureizm i stoicyzm – paradygmaty etyczne*) oraz utylitaryzm (patrz materiał: *Słownik filozoficzny: utylitaryzm*). Z punktu widzenia epikureizmu wartościowe jest to, co zapewnia przyjemność, czyli w szczególności brak cierpień. W świetle etyki utylitarystycznej wartość etyczną mają takie działania, które zapewniają ludziom szczęście. Tym są wartościowsze, im więcej przysparzają szczęścia.

John Stuart Mill (1806–1873), twórca utylitaryzmu.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słabością konsekwencjalizmu jest nieostrość zbioru skutków, które mogą być uważane za etycznie wartościową korzyść. Jaki rodzaj dobrostanu nie może być prawomocnym skutkiem etycznego działania? Konsekwencjalizm bez określenia tych dóbr staje się zwykłym immoralizmem, wedle którego można czynić wszystko, co przyniesie subiektywną korzyść działającym. Konsekwencjalizm ma natomiast ważne zastosowanie w sytuacjach, gdy konsekwencje działań mogą przynosić cierpienie. Oznacza on wówczas

normę, zgodnie z którą należy działać tak, by skrzywdzić jak najmniejsza liczbę osób / ochronić przed cierpieniem jak największą liczbę osób.

Deontologia i deontologizm

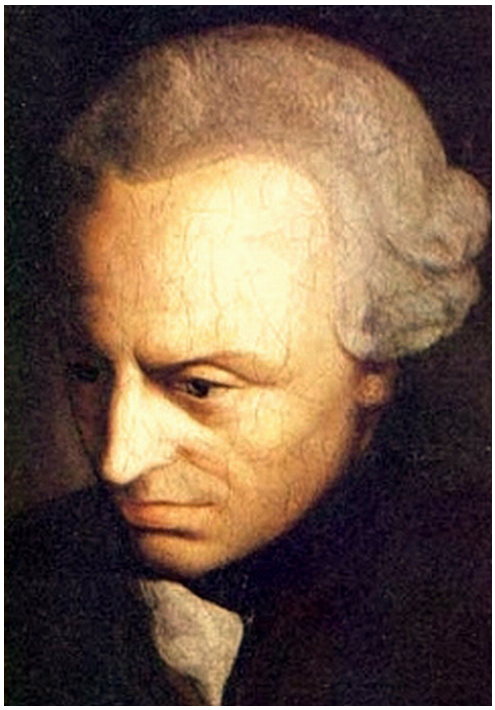

Immanuel Kant (1724–1804)
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Deontologia (z gr. *deon* – obowiązek i *logos* – słowo, nauka) to nauka o powinnościach, teoria tego, co należy do etycznych obowiązków. Deontologizm zaś to termin, który stosuje się do zbioru tych teorii etycznych, które wartość etyczną norm, intencji i działań oceniają na podstawie ich istoty (natury). Normą w świetle tych teorii jest twierdzenie, że należy wykonywać obowiązek, tj. nakaz lub zakaz postępowania, zgodny z powszechnie przyjętymi zasadami moralności. Wartościowe czyny to te, które są w zgodzie z obowiązującą normą etyczną (obowiązkiem). Wartość przejawia się zatem w samym czynie, a nie w jego intencjach czy skutkach. Ma ona w tym ujęciu znaczenie obiektywne – nie jest zależna ani od warunków działania, ani od działającego podmiotu. Przykładem etyki deontologicznej jest stoicyzm oraz etyka kantowska. Stoicyzm uznaje, że sama cnota (postępowanie zgodnie z przyjętymi zasadami moralnymi) jest celem i etycznym dobrem. Kant uważa, że należy działać ze względu na wartość samej normy, a nie ze względu na to, jakie korzyści miałoby to przynieść działającemu.

Słabością deontologizmu jest arbitralność normy i obowiązku oraz uniezależnienie go od realnych skutków ich realizacji. Czy spełnianie nakazów cnoty, gdy przynosi nieszczęście spełniającemu i adresatom jego działania, jest słuszne? A jeśli nawet norma ta miałaby być powszechna, czy zapewnia jej to etyczne uzasadnienie? Deontologizm ma zastosowanie w szczególności w przypadkach norm wąskich, dotyczących określonych zawodów lub funkcji, np. gdy jako obowiązek lekarza określa bezwzględny nakaz pomocy choremu lub działania na rzecz jego dobra (a przynajmniej nieszkodzenia mu).

Różnice pomiędzy etyką konsekwencjalistyczną a deontologiczną

Różnice pomiędzy tymi dwoma rodzajami etyki dotyczą tego, w czym ujawnia się wartość etyczna. Według konsekwencjalizmu przejawia się ona w skutkach norm, intencji i działań, według deontologizmu – w samych tych normach, działaniach i postawach. Różnice te

doskonale obrazują dwa starożytne systemy etyczne - epikureizm i stoicyzm. Pierwszy uznaje działanie za etycznie dobre, jeśli prowadzi do szczęścia (duchowej równowagi – braku cierpień) ludzi je podejmujących, drugi – jeśli to działanie jest realizacją etycznych powinności (cnoty). Przykładem nowożytnej opozycji tych dwu typów etyki jest przeciwieństwo pomiędzy etyką obowiązku Immanuela Kana a utylitaryzmem. Według pierwszej wartościowe etycznie postępowanie to takie, które dąży do realizacji obiektywnego obowiązku, czyli takich zasad postępowania, które mają charakter powszechny (ściśle takich, co do których działający chciałby, by miały charakter powszechny). Według drugiej czyny są wartościowe, gdy zapewniają ludziom indywidualne szczęście. I tym bardziej są wartościowe, im więcej szczęścia w ich wyniku powstaje.

Słownik

> **deontologizm**
>
> (gr. *deon* – obowiązek i *logos* – słowo, nauka) zbór teorii etycznych, które przyjmują obiektywną wartość etyczną norm, intencji, działań i postaw

> **epikureizm**
>
> doktryna etyczna uznająca za cel życia szczęście rozumiane jako brak cierpień

> **etyka obowiązku**
>
> etyka uznająca za wartościowe takie czyny, które realizują normy etyczne – obiektywne lub powszechnie obowiązujące

> **dobro etyczne**
>
> pozytywna wartość etyczna

> **konsekwencjalizm**
>
> (łac. *consecutio* – skutek, efekt, następstwo) zbiór teorii etycznych, które za podstawę oceny etycznej norm, intencji, działań i postaw uznają ich skutki

> **stoicyzm**
>
> doktryna etyczna uznająca za cel życia moralne postępowanie (cnotę)

> **utylitaryzm**
>
> (łac. *utilis* – użyteczny) pogląd etyczny uznający, że wartość etyczna czynów podlega osądowi jedynie na podstawie ich użyteczności w zapewnianiu ludziom szczęścia

Schemat

Polecenie 1

Na podstawie schematu omów główne różnice między konsekwencjalizmem a deontologizmem.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Na przykładzie epikureizmu i stoicyzmu wskaż ich zgodność z założeniami (odpowiednio) konsekwencjalizmu i deontologizmu.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Konsekwencjalizm uznaje, że...

- dobre jest wszystko, co przynosi dobre skutki.
- dobre jest wszystko, co może być uznane za dobre.
- dobre jest wszystko, co etycznie wartościowe.
- dobre jest wszystko, co realizuje normę dobra.

Ćwiczenie 2

Epikureizm jest etyką konsekwencjalistyczną, ponieważ...

- [ ] nie ocenia ludzi.
- [ ] nie ocenia czynów, lecz ich skutki.
- [ ] za cel życia uznaje szczęście.
- [ ] za wartościowe etycznie uważa to, co daje przyjemność.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj utylitaryzmowi właściwe mu określenia.

utylitaryzm

niepasujące elementy

deontologizm

konsekwencjalizm

obowiązek

obiektywizm

subiektywizm

szczęście

Ćwiczenie 4

Deontologizm przyjmuje, że...

- dobre jest to, może być uznane za dobre.
- dobre jest to, co zgodne z etyczną normą.
- dobre jest to, co daje ludziom szczęście.
- dobre jest to, co działający uzna za dobre.

Ćwiczenie 5

Stoicyzm jest etyką deontologiczną, ponieważ...

- [ ] cnotę uważa za samą w sobie cenną etycznie.
- [ ] za cel życia uznaje szczęście.
- [ ] ocenia dobro skutków, a nie czynów.
- [ ] szczęcie uznaje za równoważne cnocie.

Ćwiczenie 6

Przyporządkuj etyce kantowskiej właściwe jej określenia.

etyka kantowska

niepasujące elementy

obiektywizm | szczęście | subiektywizm | deontologizm | obowiązek | konsekwencjalizm

Ćwiczenie 7

Oceń z punktu widzenia etyki konsekwencjalistycznej i deontologicznej sytuację, w której lekarz zataja przed poważnie chorym dzieckiem stan jego zdrowia.

Ćwiczenie 8

Oceń z punktu widzenia omawianych poglądów postępowanie lekarza dokonującego eutanazji na życzenie nieuleczalnie chorego, cierpiącego pacjenta.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Konsekwencjalizm a deontologia

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
I. Pojęcie filozofii. Uczeń:
2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;
Zakres rozszerzony
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
II. Elementy historii filozofii.
1. Filozofia starożytna. Uczeń opanowuje następujące treści nauczania zawarte w podstawie programowej do filozofii zakresu podstawowego:
5) epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki (punkt IX);
III. Wybrane problemy filozofii.
2. Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:
1) dyscypliny podstawowe (ogólniejsze) – teoria bytu (ontologia, metafizyka), teoria poznania (epistemologia), ogólna teoria wartości (aksjologia) wraz z teorią moralności (etyką);
6. Wybrane spory etyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
3) o sposób formułowania i uzasadniania ocen moralnych (konsekwencjalizm, w szczególności utylitaryzm – nonkonsekwencjalizm, w szczególności deontologizm kantowski);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: *deontologia*, *deontologizm* i *konsekwencjalizm*;
- porównuje etykę konsekwencjalistyczną i etykę deontologiczną, wskazując główne różnice między nimi;
- rozstrzyga wybrane problemy etyczne z punktu widzenia konsekwencjalizmu i deontologizmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rozmowa kierowana;
- praca z tekstem;
- praca z multimedium.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć**. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Konsekwencjalizm a deontologia". Prosi uczestników zajęć o rozwiązanie ćwiczeń nr 1 i 4 z sekcji „Sprawdź się" na podstawie treści w zakładce „Przeczytaj".

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu się na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji oraz jej cele. Określa wiążące dla uczniów kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca**. Nauczyciel za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji, m.in. sprawdza, kto wykonał zadane ćwiczenia. Może wyświetlić odpowiedzi uczniów na tablicy interaktywnej. Prosi uczniów o uzasadnienie swoich rozwiązań. Dyskusja.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czy wszystkich ludzi obowiązują te same normy etyczne?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem**. Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj". Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki. Nauczyciel inicjuje rozmowę kierowaną porządkującą ten etap pracy.
2. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla materiał z sekcji „Schemat", a następnie czyta polecenie: *Na podstawie schematu omów główne różnice między konsekwencjalizmem a deontologizmem.* Uczniowie wykonują zadanie w parach. Następnie wybrana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe**. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 2, 3 i 5. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Następne ćwiczenie nr 6, wyświetlone przez nauczyciela na tablicy, uczniowie rozwiązują w grupach 4-osobowych. Po jego wykonaniu i uzgodnieniu przez każdą grupę wspólnego oraz jednoznacznego wyboru następuje omówienie rezultatów na forum klasy.
5. Ostatnie ćwiczenie nr 7 nauczyciel wyświetla uczniom za pomocą tablicy lub rzutnika. Uczniowie pracują w grupach lub całym zespołem klasowym, ustalając prawidłową odpowiedź. Nauczyciel prosi wybranego ucznia o uzasadnienie odpowiedzi. W razie potrzeby zaprasza pozostałych uczniów do dyskusji.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie" i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?
2. Uczniowie, na podstawie wiedzy zdobytej przed lekcją oraz podczas lekcji, układają trzy zadania quizowe związane z tematem zajęć, które następnie dają do rozwiązania wybranej osobie z klasy. W ten sposób utrwalają zdobytą wiedzę i umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.
- Femiak T., *O sztuce uświadomionego mówienia – czyli jakiej filozofii uczniowie potrzebują?*, w: „Edukacja Filozoficzna” 32(2001), s. 147–160.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Schemat” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.